

EKOLOGIJA I DEMOKRATIJA

Autor: Prof. dr Dragoljub Mićunović

Na prvi pogled ova dva pojma su dosta udaljena u svojim značenjima, upravo onoliko koliko su prirodne nauke udaljene od političkih. Ali, svako, ko se makar i površno bavio ekologijom zna da su ekologija i demokratija povezane višestrukim procesima: prirodnim, društvenim, političkim, klimatskim, ekonomskim, kulturnim, demografskim i tehnološkim. *Priroda* i *Čovek*, kao njen sićušni delić, od nastanka „kognitivne ljudske vrste“ do danas, prošli su nekoliko faza u svojim odnosima, od straha pred prirodnim silama, mitotvoračkog obožavanja nepoznate prirode, radoznalosti o prirodnim zakonima, „ambicije ovladavanja prirodom“, od drske i *manipulativne* mitološke i religijske „literarne tvorevine“ o nastanku prirode i čoveka. Napredujući prirodno evolutivno i tehnološki i naučno, organizujući se društveno i politički, čovek kao da je zaboravio na druge vrste i ograničenost prirodnih resursa svog staništa – planete *Zemlje*.

Kao izdanak najsavršenijeg oblika prirode, živih bića, kao najnapredniji od svih evolutivnih oblika prirode, da bi opstajao morao je da upoznaje prirodu. Tokom više stotina hiljada godina evolutivnog života, *ljudska vrsta* je naučila da koristi prirodu, sa ambicijom da ovlada njenim zakonima i resursima. To je dovelo do poremećaja izvesne prirodne ravnoteže na planeti. Otkrićem

upotrebe vatre i raznovrsnom upotrebom drveta, nestajala su ogromna zelena prostranstva, više hiljada vrsta šumskih životinja, stotine vrsta biljaka, mnoge promene rečnih tokova. Došlo je do promena u atmosferi i biosferi, do opasnih klimatskih promena.

Kako je i zašto je do toga došlo? Mnogi arheolozi i antropolozi uveravaju nas da su ljudi i neke čovekolike vrste, poput šimpanza, živеле u zajednicama *solidarno* ili *hijerarhijski uređenim*, sa jednim dominantnim pripadnikom grupe. Znalo se, dakle, mnogo pre *Aristotela*, da je „čovek društvena životinja“. Živeći u sve većim zajednicama čovek je uspostavljao nove odnose. Kao pojedinac sa drugim pojedincima i zajednicom u celini, a kao pripadnik zajednice sa drugim zajednicama i najzad zajedno sa prirodnim okruženjem. U svim tim odnosima čovek-pojedinac se rukovodio svojim prirodnim instiktima i prihvaćenim opštim pravilima ponašanja.

Kako su se zajednice širile javila se potreba za regulisanjem odnosa i pravila ponašanja, nekom vrstom „prava“, koje je nastajalo nametanjem moćnih ili saglasnošću većine članova zajednice. Pored životne sredine i *eko sistema*, čovek je bivao obuhvaćen i *političkim sistemom*. Ovi sistemi nisu bili usklađeni, niti je postojala svest o njihovoj vezi. Ogromni šumski požari, erozija planinskih predela dovela je do izumiranja brojnih biljnih i životinjskih vrsta, do nestanka potoka i reka, riba i drugih vodenih životinja, do novih ogromnih pustih predela. Nastali su brojni sukobi oko plodnih dolina uz velike reke i morske zalive. Priroda retko naseljene planete podnosila je, bez vidljivih posledica štetočinske delatnosti i blage poremećaje u ravnoteži prirodnih sistema.

Nakon otkrića *poljoprivrede* i nastanka masovnijih *trajnih* ljudskih staništa, odnosi prirodnih *eko sistema* i društveno *političkih sistema* postali su povezani i nametali su neku vrstu *ravnoteže*. Moralo se negovati zemljište, zalivati vodom, obezbediti i vodu za piće, uklanjati otpadne vode. Gradili su se vodovodi, kanalizacija, štale i staje za domaće pomoćne životinje. Nastajale su velike društveno-političke zajednice, države i carstva. Sve je to zahtevalo posebne državne službe. Ekološki problemi postajali su državni, a kasnije i socijalni *politički* problemi.

Sa *poljoprivrednom revolucijom* i širenjem *gradova* ubrzan je priraštaj stanovništva, velike plemenske zajednice prerastale su u *države*, a ove u carstva. Za nekoliko desetina hiljada godina, čovek je društveno i civilizacijski evoluirao, više nego za ranijih stotina hiljada godina. Razvili su se *jezici*, izmišljeno je *pismo*, procvetale su umetnosti, arhitektura, pripitomljeni konji nosili su ljude i

vukli kola sa robom za ishranu i trgovinu, izgrađeni su drumovi i plovila za rečni i pomorski saobraćaj.

Ali, nažalost, i mačevi i koplja i druga oružja za surova ratovanja, koja su bila sve učestalija. Pored međudržavnih sukoba, izbijali su sve češće i unutrašnji „građanski ratovi“. Sva društva su se polarizovala na *bogate* i *siromašne*, a na spoljnom planu, na domaće (građane) i strane (varvare). Zarobljenici u međudržavnim ratovima obično su priključivani obespravljenoj klasi *robova*. Ekološki problemi, ako su bili pominjani ticali su se samo „čistoće dvorova“ i odbrane od poplava, u tada dostupnoj tehnologiji. Mnogobrojniji, siromašni *demos* ili *plebs*, tiskao se u nehygienjskim delovima velikih gradova. Zemlja još nije bila prenaseljena, bilo je dovoljno i „nedirnute prirode“ i nepotrošenih resursa.

Prvi, ozbiljan „udar na prirodu“, bio je ugrožavanje životne sredine u industrijskim zonama tokom „industrijske revolucije“. Rani, sirovi i surovi *kapitalizam* otkrio je u „novom ekonomskom poretku“, i *revolucionarnoj prirodi industrije*, nezabeležen način brzog, legalnog bogaćenja i time uvećanja *društvene moći*. Engleski romanopisci, poput *Čarsa Dikensa* ostavili su nam potresne slike *izrabljivanja* prirode i ljudi, čak i dece, teškim i slabo plaćenim radom, u zagušljivom, mračnom *Londonu*, sa čestim epidemijama raznih bolesti od kojih su najsmrtonosnije bile česte *kuge*, nastajale od zaražene vode za piće. Iscrpljujući rad, u nehumanim uslovima, nanosio je ogromne štete životnoj sredini, kako zagađivanjem prirode tako i umiranjem ljudi u bedi. Bio je potreban čitav jedan vek, da vazduh i voda u *Londonu* povrate prihvatljive kvalitete životne sredine.

Među brojnim društvenim pokretima šedesetih godina 20. veka razvili su se i *ekološki pokreti*, sa sloganom: *Misli globalno, a deluj lokalno!* U početku su bili samo *protestni*, a kasnije i sa određenim rešenjima problema „zaštite životne sredine“. Protestovali su protiv krčenja šuma, i protiv mini hidrocentrala, protiv zagađenja vazduha, protiv zagađenja poljoprivrednog zemljišta hemijskim preparatima, bili su protiv termo elektrana u blizini gradova, protiv rudnika, sa rudama opasnim po zdravlje ljudi i po životnu sredinu u celini.

Vremenom, *ekološki pokreti* su postajali sve više *globalni*, postavljajući u prvi plan problem opstanka „sadašnje prirode“ na našoj planeti i opstanka čoveka u *porušenoj* ravnoteži prirodnih procesa i *obnovljivosti* prirodnih resursa. Poremećaji „globalne prirode“, kao *zagađenje biosfere* i

atmosfera i „toplotnog zagrevanja“ koje ono proizvodi, podiglo je ekološku problematiku na *geopolitički* nivo, a naravno i *strateško-politički* i ideološki nivo, skoro u svakoj zemlji.

Nova, dominirajuća ideologija *neoliberalizma* sukobila se sa interesima, ne samo pojedinih socijalnih slojeva, već i sa interesima i *budućnošću* „ljudske vrste“. To, na izvestan način, dovodi u vezu pitanje *ekologije* i *demokratije*. Još u antičkim vremenima, pre nekoliko desetina vekova, pojavili su se u grčkim *polisima* politički poretci *neposredne demokratije*, sa *skupštinama* svih građana polisa, ali iz kojih su bili isključeni *žene* i *robovi*.

„Rani liberalizam“ je *ekološka*, kao i *socijalna* pitanja, prepustio bio *državi*, da se i tim, *opštim* pitanjima svih građana, država brine, štiteći pri tome *slobodno tržište* i ekonomiju od prevelike državne intervencije.

„Novi liberalizam je“ *globalizovao* tržište, oslobađajući ga strateških ograničenja i „brige za životnu sredinu“ i socijano raslojavanje, uz enormno povećavanje *nejednakosti* u društvu. Sa što većim *profitom*, kao dominantnom vrednosti, finansijske i druge velike korporacije neverovatnom brzinom postale su vlasnici ogromnog društvenog bogatstva, ne vodeći računa o globalnim posledicama ozbiljnog *narušavanja prirodne ravnoteže* i obnovljivosti resursa planete. Ekološki pokreti upozoravaju na globalne probleme očuvanja uslova za dalji opstanak čoveka na zemlji, zaštitom „životne sredine“ i *ravnoteže* bitnih resursa: *vode, zemlje i vazduha*.

Ekološki pokreti dobili su na popularnosti i većem značaju tek kad su, u skorije vreme, mnogi shvatili ozbiljne pretnje od mogućih prirodnih katastrofa, ne samo za pojedine oblasti, već i *globalno* i sa katastrofalnim posledicama po celu planetu.

Prvi nagoveštaji bili su klimatske promene, koje su prouzrokovale: velike suše, poplave, uragane i cunamije, koji su ostavljali pustoš iza sebe, brojne kolateralne ljudske žrtve i nenadoknadle materijalne štete i oskudice. *Podizanje nivoa mora*, usled topljenja leda na polovima planete, ugrožava život hiljadama primorskih naselja. Prekomerno korišćenje energije proizvedeno u termoelektranama i drugim potrošačima fosilnih goriva, remete prirodnu ravnotežu kiseonika i drugih ugljeničnih gasova u vazduhu i u čitavoj atmosferi ugrožavajući normalan život ne samo ljudi već i biljaka i životinja. Neoliberalizam je proizveo niz različitih kriza, koje su jedna drugu potsticale. Pored „globalnog ugrožavanja prirodne ravnoteže“, koju su međunarodne kompanije,

u trci za velikim profitom proizvele, ne obazirući se na brojna upozorenja naučnika, prirodnjaka i brojnih ekoloških protesta aktivista, nastavile, otvorila se *ekonomska kriza*, oskudica energenata i strateških sirovina. Zatim, *socijalna kriza*, nastala ogromnom društvenom *nejednakošću*, drastičnim porastom dubokog *siromaštva* i ozbiljnom ugroženošću srednje klase, uobičajenog stabilizatora društvenog života. Neočekivano brzo izrodila se i *politička kriza*, ili kako je mnogi doživljavaju kao *kriza politike*. Neobuzdanim *individualizmom* neoliberalna ideologija je potisnula *opšti interes*, uz bespoštednu konkurenciju partijskog, *parcijalnog* i još više *ličnog* interesa, da se opšti smer kretanja ljudske vrste izgubio. Kao da se čovečansvo, zaglušeno populističkom ideološkom tehnikom, sve više prepušta digitalnom „zaglupljivanju“ i *neodgovornom* javnošću „društvenih mreža“.

Ko će odgovoriti na tu najveću „križu politike“? Da li je čovek *genetski* „politička životinja“ ili su to politički filozofi izmislili? Dokle dopire „sebični gen“ u ignorisanju sudbine ljudske vrste i planite zemlje? Ekološki pokreti su pokazali da ima ljudi, spremnih da misle iznad individualnog interesa, u skladu sa naučnim predviđanjima i upozorenjima.

Ali, uprkos povećane popularnosti njihov učinak u borbi sa svemoćnim kompanijama bio je skroman, jer su kompanije najčešće imale iza sebe „korumpiranu“ državu. Mnogi ekološki pokreti su se zato, reorganizovali u *političke partije* i putem izbora ušle u *parlament*. Hoće li one tamo promeniti već očiglednu „križu parlamentarizma“ u mnogim državama, uz jačanje autoritarne izvršne vlasti i „zakonodavne korupcije, putem „parlamentarne većine“, formirane, dobrim delom, finansijskom podrškom moćnih kompanija?

Kriza, koja najviše obespokojava, duboka je i zato dugotrajna, tiče se kulturnih i posebno edukativnih sistema i formiranja *moralnih vrednosti*. Logično je da sebičnost ne uvažava previše moralne norme, koje su obrazac jednakog i obavezujućeg ponašanja. Najlakše je i zato najčešće, cinično ismevati moralne vrednosti koje podrazumevaju i poštovanje tuđih i opštih interesa. Apsolutna dominacija *ličnih* interesa i ismevanje *opštih* ruši svaku pretpostavku za nastanak *stabilnog društva*, koje je u stanju da se samo zajedničkom, harmoničnom akcijom izbori za svoj opstanak i napredak „ljudske vrste“.

Normalno je što ne znamo: kuda ide ovaj svet? Svaka inovacija a pogotovo „tehnološka revolucija“ donosi i *neočekivane* posledice. To se dešavalo svakom prilikom u trajanju *homo sapiensa*. Tako će biti i sa ovom *digitalnom revolucijom*.

Ali, dok sasvim ne odbacimo knjige, erudiciju, kritiku, možemo se usuditi da ukazujemo na opasnosti. Verovalo se da će *univerzalizacija* ljudskih „prava“ upravo biti brana induvidualističkoj samovolji u politici, a svedoci smo sve češćih cepanja i sukoba. Antički frilozofi *stoici*, uveli su pojam *čovečanstva*, to su preuzele monoteističke religije, gradeći na tome moralni obrazac za ceo srednji vek, u kome je svaki feudalac ili vladar ratovao i ubijao kad mu je donosilo novac, slavu ili „ugled“. Uzalud je rimski stoik *Seneka* rekao i napisao: „Čovek je čoveku sveta stvar“ (*Homo homini sacra res est*), a u *Bibliji* piše i čita se vekovima da su svi ljudi „Božja deca“ i „braća“. I u novom nereligioznom svetu, na zastavi *Francuske revolucije* pored *slobode* i *jednakosti* vijorilo se i *bratstvo*. Pa ipak je *Napoleon* ratovao kad je god mogao i dok je mogao. Svakako da ne treba pominjati klanice dva svetska rata *minulog veka*. Naš „geografski prostor“, koji se danas zove „*Zapadni Balkan*“ uživa u svom *identitetizmu*. *Jugosloveni* su razbili svoju suviše složenu i veliku državu, i stali u red da ih prime u mnogo veću i složeniju državnu zajednicu. Neke su primili a neke kažu da će primiti kad nauče lekciju.

Na čemu možemo graditi pretpostavku da će *ljudska vrsta* još dugo opstati? Na obrazovanosti i moralnoj odgovornosti ljudu koji danas na to utiču? Fraze da je „mir bolji od rata“; da je „bolje biti zdrav nego bolestan“ (na respiratoru); *da* je zločin nekoga zaraziti i usmrтити. Da ne pominjemo lakše oblike „ljudske solidarnosti“. Ili da se utešimo mudrim i lepim stihom našeg pesnika Njegoša: „Što je čovjek, a mora bit čovjek“.

Dragoljub Mićunović